

mutatkozni. Különösen hiányoltuk a Doctor Faustus keletkezéséről írott nagy tanulmányt, mely Thomas Mann életművében összefoglaló jelentőségű. A leglíraibb írást — Hajóúton Don Quijotéval — Lányi Viktor egy régebbi kiadásból már ismert fordításában olvashatuk; a lírai napló hangvételét, a tengeri

utazásnak stílusban is tükröződő élményét hajlékonyan és költőien követi e magyar változat. A kötet további része Szabó Ede érzékeny fordító-képességét dicséri. Az alapos — néha aprólékos — jegyzet-anyag hasznos segítője az olvasónak.

Görgey Gábor

FENYŐ ISTVÁN: AZ AURORA

Egy irodalmi zsebkönyv életrajza.

Irodalomtörténeti Füzetek, 4. szám. Akadémiai Kiadó 1955. 154 l.

Manapság, amikor a nagy írók újraértékelésének, a nagyvonalú irodalomtörténeti szintéziseknek és a mai irodalommal kapcsolatos vitáknak korát éljük irodalomkritikánkban, kétszerezsen meg kell becsülni az irodalomtörténeti aprómunkát, a részletekig ható, az „irodalom szorgalmas napszámosait” is felölelő kutatást. Fenyő István füzete ilyen irodalomtörténeti aprómunkának az eredménye. A cím nem is sejteti, milyen széleskörű kép bontakozik ki a füzetben a Kisfaludy Károly és később Bajza szerkesztette *Aurora* körül! Egy ilyen irodalmi zsebkönyv „életrajza” számtalan irodalomtörténeti és irodalomelméleti kérdést, egy sereg kisebb-nagyobb író, rengeteg ismert és új adatot érint. Persze, a szerzőtől függ, ismertét. Fenyő nem elégedett meg azzal, hogy egyszerűen ismeresse, bemutatssa a nevezetes zsebkönyv külső és belső történetét, hanem nagyarányú irodalmi korszakot vázol fel. Az *Aurora* története tulajdonképpen a reformkor első évtizedeinek története is egyben — és Fenyő valóban azzá fejleszti monográfiájában: a cím látszólag szűk kereteit kitérítve, csaknem két fontos évtized irodalmi életének, harcainak és eredményeinek keresztmetszetét adja művében a marxi-lenini irodalomszemlélet módszerével. Állandóan a fejlődés szempontja lebeg szem előtt az 1820-as és 30-as évek bemutatása közben. Minden irodalmi jelenségből a régi és az új küzdelmének megnyilvánulását látja és mutatja meg, s a történeti-társadalmi viszonyokkal összefüggésben magyarázza. Művének egyik tanulsága irodalmi szempontból éppen az, hogy amit „meglepően új”-nak szoktunk mondani az irodalmi fejlődésben (pl. Petőfi népiességét), számtalan szerves előzményből alakult ki, s a merészen új utakat vágó költő is korának terméke, a történeti-társadalmi fejlődésnek csak bizonyos fokán születhetik meg. A monográfia ilyen értelemben valóságos előtanulmány Vörösmartyhoz, Petőfihez.

Fenyő tanulmánya nem annyira vadonatúj eredényekkel, „felfedezésekkel” lep meg, mint inkább a régi és új adatok egybefoglalásával értékes. A kép teljességének kedvéért természetesen köztudott adatokat is előad, részletez, megvilágít; de az *Aurora* témája alkalmat ad arra is, hogy a kisebb írókra vonatkozó új adatokkal egészítse ki a korról alkotott képünket, és a szétszórt adatok egybeillesztésével friss, érdekes mozaikká elevenítse fel a reformkorszak első évtizedeit. A művelt olvasók — tanárok, diákok — számára éppen azzal válik hasznossá műve, hogy részletesen bemutatja: mi rejlik a sokszor, részletesen feldolgozott nagy írók mögött, körül, irodalmunk múltjának egyik legfontosabb korszakában. Így a részletek tömegével és az összefüggések felvázolásával plasztikussá avatja számunkra az 1820-as és 30-as évek irodalmi életét.

A füzet az *Aurora* életrajzának fonalán halad. Gondosan részletezi a zsebkönyv megszületésének előzményeit (mint ahogy általában mindegyik fejezet élén az irodalmi életet befolyásoló történeti-társadalmi körülményeket elemzi): a meginduló polgáriadás hatása alatt mint lendül neki Pest fejlődése, mint emelkedik a fejlett életszínvonalú pesti polgárság szellemi igénye, s egyrészt ez az igény, másrészt az 1820-as évek elején fellángoló nemzeti ellenállás, a gyarmati sors ellen megindult küzdelem mint teremti meg az írói csoportok és folyóiratok harca közepette Kisfaludy Károly zsebkönyvét. Az *Aurora* viszont — megszületése után — nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy Pest — ahol már nem egy írónk élt akkoriban — irodalmi központtá váljék. A zsebkönyv mint „műfaj”, a XIX. század első évtizedeiben Európa-szerte divatos almanachok egy fajtája, de fejlettebb: nemcsak versek, hanem prózai művek is szerepelnek benne. Az almanachok, zsebkönyvek népszerűségét Fenyő az olvasók szempontjából a német biedermeier polgárság kultúréhségével, a kiadók szempontjából a ha-

talmas nyereség csábitásával magyarázza. „A zsebkönyvek divatja . . . alijában véve az irodalom kezdődő kapitalizálódását mutatja” (18. l.).

A monográfia az *Aurora* életrajzát öt korszakra osztja. Az „alapítványi *Aurora*” (1821. novemberétől — 1823-ig, mialatt a zsebkönyvnek tulajdonképpen egy alapító társaság a tulajdonosa) jelentősége az, hogy a Kazinczy-féle klasszicizáló és a szentimentális művek mellett megindul két olyan irodalmi irányzat, amely már reformkori eszmiséget sugároz: a nemzeti múlt dicsőségét éneklő epika (Pázmándi Horvát Endrével és Horvát Istvánnal) és a maradi nemességet bíráló elbeszélő realizmus (Kisfaludy Károly novelláiban). Itt is, később is érdekesen rajzolja meg Fenyő, hogyan keverednek az *Aurora* első kötetében a régi és az új irodalom vonásai, és hogyan jut fokozatosan diadalra az új. A fejlődés útja a szűk nemesi patriotizmusból a nemesi liberalizmus felé vezet. Fenyőnek jó érzéke van a különféle irodalmi *izlésirányok* sajátosságainak boncolásához. Művének egyik részlet-értéke, hogy jónéhány helyes, meggyőző jellemvonást gyűjt össze a klasszicizmusról, a romantika különböző válfajairól, a szentimentalizmusról és a realizmusról. (A romantika tartalmi összetevőit a következőkben látja: történetiség, múltbafordulás, keletiség, az érzelmek szabad áradása; a klasszicizmusét: hideg érzéstelenség, merev szaborszerűség, formai tökéletességre való törekvés, bölc, általános emberi magatartás, mitológiai apparátus, tipikus műfajai az epigramma, az óda és a gondolati költemény, míg a dal és a szonett jellegzetesen szentimentális műfaj stb.) Azt hiszem, Fenyő megírhatná ezeknek a sokat vitatott stílusirányoknak összefoglaló jellemzését is, amelyet ma annyira nélkülöz az irodalomelmélet.

Érdekes megállapítása a tanulmánynak, hogy az *Aurora*-ban a romantika és a realizmus nem mond ellent egymásnak: mindkettő a reformkori harcok más-más oldalának irodalmi tükrözését szolgálja. „A reformkor osztrákelles, függetlenségi problematikájának ábrázolására kiválóan alkalmas a romantikus irány, de a társadalom visszasságait csakis realista módon lehet feltárni” (33. l.).

Nekivág Fenyő annak a kérdésnek is, amelyet Kisfaludy Károly monografikus feldolgozói sem tisztáztak világosan és egyértelműen: vajon Kisfaludy romantikus-e vagy sem? Válasza: „Bár a költő és szerkesztő Kisfaludy volt az, aki utat tört a romantikának, mégsem lehet egyértelműen romantikus írónak tekintenünk. Lírája túlzottan elméleti, reflexió s kevéssé átélthoz, hogy teljesen romantikussá váljék,

prózája pedig — a kiemelkedő alkotásokat tekintve — éppen nem az” (32. l.). A reflexió a klasszicizmushoz, a próza a realizmushoz közelíti. Egyébként a pozitív romantika vonásai mellett „a romantika eltorzítását, a borzalmak, az eltúlzott rémségek öncélú felidézését is Kisfaludy honosítja meg az *Aurora*-ban és így irodalmunkban” (A vérpohár stb.). Ezek meggyőző megállapítások. Nem pontos azonban az a megfogalmazása, hogy „zsebkönyvében ő (ti. Kisfaludy Károly) választja el a literatúrát a tudománytól” (16. l.), mert ezt elméletben már Kazinczy megtette Kisfaludy előtt. Legfeljebb azt lehet mondani, hogy a gyakorlatban az *Aurora* tudatosítja a szépirodalom mai fogalmát az irodalmi közvéleményben. Az is pontatlan megállapítás, hogy „a vidéki provincializmust Kisfaludy bírálja először” (52. l.), hiszen Besenyeitől (Pontyi stb.) Kármánig már sok minden elhangzott erről; a megállapítás legfeljebb a *szépprózára* érvényes. Túlás az is, hogy „a vigjátékot, akárcsak a novellát, Kisfaludy Károly kezdeményezi a magyar irodalomban” (58. l.); ez legfeljebb az *egyfelvonásosokra* áll, hiszen a magyar vigjátéknak akkor már — Besenyeitől Csokonain keresztül Kelemenék és más szintársulatok zindarabjaiig — tekintélyes múltja volt. Ezek a tévedések nyilván a megszkott szerzői elfogultságból származnak: mindig annak az érdemeit duplázzuk meg, akiről éppen írunk.

Az *Aurora* következő korszakát („Az új nemzedék megszerveződése”, 1824—26) az indítja meg, hogy Kisfaludy a maga tulajdonába veszi a zsebkönyvet. Ennek a korszaknak fő jellemvonásai: időszzerű nemzeti szándékú, romantikus múlt-idézés (Vörösmarty, Czuczor) és a feudális nemesség kritikája a nemesi liberalizmus szellemében. Fenyő itt érdekesen mutatja be, hogyan szorítja ki Kisfaludy fokról fokra a régibb nemzedék (a klasszicizálók és a szentimentálisok) tagjait és a dilettánsokat, s hogyan juttatja diadalra az új romantikus költő-nemzedéket. Tanulságosan bontja ki, hogy mennyi új tartalmi, műfaji és stílus kezdeményezés fűződik az *Aurora*-hoz, és becsületesen foglalkozik a kisebb, azóta már elfelejtett írókkal és költőkkel is. Az *Aurora* ebben a korszakban arat döntő sikert. A korszak legnevezetesebb alkotásai mind ebben a zsebkönyvben látunk napvilágot: a *Himnusz* és a *Zrínyi data*, a *Zatán jutása* részletei, a *Cserhalom* és a *Szép Ilonka*, a *Szózat*, Kisfaludy novellái és *Mohácsa* stb. s az *Aurora*-ban teret vissza az irodalmi életbe Kőlcsey és Katona. Mint általában az akkori gyűjteményeknek, az *Aurorának* is az a jelentősége, hogy *hat* az írókra, izlést, divatot alakít, *egyenirányítja* az irodalmi

ízlést és életet. Ebben rejlik a szerkesztő Kisfaludy jelentősége is.

A Kisfaludy szerkesztette további Aurora-kötetek (1827—31) vezérsugarai: a romantika és a népiesség. Itt is vannak a füzetnek új megvilágításai. Az tudvalevő, hogy a nemesi költőket az 1820-as években mindegyiknél az osztályukból való kiábrándulás vezet el a néphez (Fenyő és a másik indítékot: a nép társadalmi problémáját előtérbe helyező reformszellemet némileg elhanyagolja); de az kevésbé köztudomású, hogy ez a folyamat legfőképpen az *Aurora*-ban, az *Aurora* körül megy végbe. Fenyő jól látja a most kibontakozó népiesség tartalmát és válfajait, de a népiesség múltjára nézve téved, vagy megint egyoldalú megállapításokkal magyaráz. (Pedig nem egyszer hivatkozik az irodalmi népiességre legkiválóbb szakértőjére, Horváth Jánosra is.) Ilyen egyoldalú kijelentése az, hogy „Kölcsy volt az első, aki meglátta a népet, s szerepet szánt számára a közéletben” (74. l.), hiszen ezt már Csokonairól is el lehet mondani. Ellentmondásnak tűnik, hogy egyik állítása szerint az *Aurora*-kör tagjait Toldy irányította a népiesség felé (76. l.), másutt viszont azt jegyzi meg, hogy Vitkovics Mihály figyelmét, aki először közzölt népdalt (műnépdalt) az *Aurora*-ban, Kultsár István hívja fel a nép dalaira. Fenyő szerint Kisfaludy népiessége még nemesi népiesség, a politikai szempontból legfejlettebb népiesség viszont a Vörösmartyé az akkori *Aurora*-ban. (Ezt a véleményt főképpen *A bűvár Kundra* alapítja.) Kölcsy népiességét helyesen értékeli, de tévúton jár „módszereiről”, a népdal nemesítéséről nem szól. Persze, Fenyő ismertetésében is kiütközik irodalomelméletünknek az a műszó-használati pontatlansága, hogy népdalnak hívjuk a nép eredeti dalait is, meg a műköltők népdal-kísérleteit is.

Az *Aurora* Kisfaludy nevével jelzett korszakára vonatkozik a tanulmányunk az a megállapítás is, hogy „az *Aurora* metszetei a nemzeti romantika elindítóivá váltak a festészetben” (81. l.).

Az 1831-es *Aurora*-kötetet Kisfaludy már Bajzával együtt szerkeszti, 1832-től pedig teljesen Bajza veszi át a szerkesztést. Az új korszakban („Bajza Aurorája”, 1832—35) az *Aurora* nemzetfelfrúzó szerepe (mint általában az irodalomé is) megszűnik, de továbbra is az irodalmi élet vezető szerve marad. „Bajza irányításával az *Aurora*-kör egységesen támogatta Széchenyi, majd Kölcsy hazafias céljait” (84. l.). Bajza átveszi Kisfaludy elveit, de még nála is elvszerűbb, következetesebb szerkesztő, és tovább fejleszt az *Aurorát* a nemesi liberalizmustól a demokratizmus, az irodalmi republikanizmus felé (*Aurora*-pör). Igen hasznos Fenyő

fejtegetése az almanach-líráról, amelyet sokszor emlegetünk, de pontos vonásairól — minthogy jelentéktelenebb költők lantján szólt meg — keveset tudunk. A tanulmány meggyőzően tisztázza Bajza viszonyát az almanach-lírához. A kemény, harcoss kritikusszenvelgő, bánatos alaphangú szentimentális líráját a német elemekből összetevődött pesti polgárság ízlésével magyarázza, társadalmi alapját pedig Bajzának a nemesi osztályból való kiábrándulásában találja meg. Így lehetséges, hogy a 40-es évek két, gyökerében ellentétes irodalmi iránya, a népiesség és a szentimentális almanach-líra, amely verseskötetekben, folyóiratokban állandóan küzd egymással, a zsebkönyvben még békésen megfér egymás mellett. Vajda Péter, aki a 30-as évek közepe táján tűnik fel az *Aurora*-ban, már a liberális nemesi szemléleten túl a demokratikus eszmeiséget is megszólaltatja elbeszéléseiben: a néphez nem lehajolni akar, hanem felszabadítani kívánja.

Az *Aurora*, utolsó köteteiben (1836—37), ismét nemzeti-politikai hivatást kap a hazafias tömegek egybefogásának és elnyomásellenes lelkesítésének formájában. Darabjaiban a nemzetfogalom kitágulása a dolgozó nép (a jobbágság) számbavételével, a nemzeti függetlenség és a jobbágyfelszabadítás összefüggésének felismerése, a kunyhó és palota motívum felbukkanása figyelhető meg. Frói között Garay János kereskedő család gyermeke, Czuczor Gergely, Kunoss Endre és Vajda Péter pedig már jobbágy származásúak. Kölcsy a hazafiságával, Vörösmartyé a nyelvével, Bajza pedig a szentimentalizmusával hat a fiatalabb nemzedékre. Az utolsó kötetekben a megnövekedett prózai anyag már a regény felé mutatja az utat, s megkezdődik a nép életének, szenvedéseinek reális, politikai tartalmú ábrázolása. Az *Aurora* 1837-ben mégis megszűnik, mert „a kor szükségletei túlhóttak a zsebkönyv keretein”. Utóda a hetente kétszer megjelenő politikai és szépirodalmi folyóirat, az *Athenaeum*. Ennek munkatársai az *Aurora*-körből kerülnek ki, úgyhogy az *Aurora* tulajdonképpen nem szűnt meg, csak átalakult.

Fenyő István közel 10 éves füzeté hasznos monográfiával járult hozzá ahhoz, hogy a reformkorra vonatkozó irodalomtörténeti adatokat egységben lássuk. A szerző ért ahhoz, hogy érdekesen, elevenen és mégis tudományos igényvel vezesse végig az olvasót az *Aurora* élettörténetén. A zsebkönyv egy-egy korszakát fölvezető fejezeteket újabb ügyes alcímek tagolják, s minden részlet anyagát, lényegét világos összefoglalás, értékelés summazza. Az utolsó két ívet — függelékként — az *Aurora* köteteiben megjelent művek listája, a kevésbé ismert munka-

társakra vonatkozó legfontosabb adatok, az érintett folyóiratok és zsebkönyvek jegyzéke, gazdag könyvészeti tájékoztató és névmutató töltik ki.

Fenyő művével legfeljebb néhány részlet-megállapításban lehetne vitába szállni. Néhány vitatható vagy nyilvánvalóan téves állítására már rámutattunk. Ilyen az is, hogy semmitmondónak értékeli Bajza *Esthajnal* című versét, amelynek motívumai tökéletesen azonosak a *Szeptember végén* motívumaival, — persze szentimentális feloldozásban. (Kisfaludy helyesebben értékelte, amikor e vers alapján úgy vélte, hogy Bajzából lesz valami.) Fenyő túlzottan „a közönség egy részének” tulajdonítja, hogy az *Aurora* első kötetében gyengébb művek is megjelentek, holott másutt helyesen mutat rá arra, hogy Kisfaludy maga sem volt egyetlen ízlésirány híve, és különben sincs tökéletes szerkesztő a világon. Arról is vitakozni lehetne, hogy Vörösmarty volt-e hatással Kölcseyre (ahogy Fenyő állítja, pl. az *Alkonyi dalt* illetően), vagy pedig megfordítva.

Néhány ellentmondás és pontatlanság is előfordul a tanulmányban. Pl. a 85. l. szerint „az *Aurora* külső kiállítása (Bajza kezén!) még szebb, mint Kisfaludy idején”; a 100. l. szerint viszont az 1832/33-as kötetek nyomdása, „Károlyi nem teljesítette a vállalt feltételeket, rossz minőségű papíron, silány betűkkel szedte ki a zsebkönyvet”. Pontatlanság pl., hogy Kölcsey közismert *Zrínyi dala* csak a 70. lapon szerepel helyes címmel, a 119. lapon és a művek jegyzékében

viszont „*Zrínyi éneke*” változatban bukkan fel. Ugyanitt a *Tyrann-t* „Zsarnok” címmel emlegeti. A szerző műszóhasználatában hol — helyesen — *témát* emleget (pl. a 31. lapon), hol *tárgyat* (pl. a 30. lapon kétszer is). Egy fontos kérdést is válaszolatlanul hagy az egyébként kimerítő füzet: milyen példányszámban jelent meg évről-évre az *Aurora*? Erre vonatkozóan csupán egyetlen adatot kapunk (azt is csak érintve): a megindulás-kor 700-as a példányszám.

Éppen azért, mert Fenyő munkája színvonalas, és stílusában is igényesnek látszik, s mert a szerzőtől bizonyára még nem egy értékes irodalomtörténeti művet várhatunk, nem hagyhatjuk említetlenül stílusbotlásait sem. Az olyanféle kifejezések, mint a *felhagy valamivel*, a *leközöl*, a haza sorsa *feletti* borongás és fájdalom, valamint az azonos fajtájú mellékmondatokat halmozó összetett mondatok fölösleges *hogy*-ai, *amely*-ci és *aki*-jei, az a csúnya kifejezés, hogy egy költői remekmű *lárgyal* valamit (akár a nemzeti múltat, akár a honfoglalást), s az olyan képzavarok, mint az „ó dai szárnyalásúvá izzik a hang” — kellemetlenül zavarják egy egyébként élvezetesen megírt munkában az olvasó fülét.

Ezeknek az apró botlásoknak ellenére Fenyő Istvánban gondos, igényes, a tudományosságát és az eleven feldolgozást szerencsésen egyesítő irodalomtörténést ismerünk meg. Művének kutatók, tanárok, egyetemi hallgatók és középiskolai tanulók egyaránt jó hasznát vehetik.

Makay Gusztáv

KÉT TINÓDI-KÖNYV

Tinódi-Emlékkönyv. Összeállította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Horváth István Károly és Naszádos István. Sárovar, 1956. 207 + 4 l.

Tinódi Lantos Sebestyén válogatott munkái. Magyar Könyvtár. Összeállította és a jegyzeteket írta Bóta László. Magvető Könyvkiadó 1956. 259 l.

Az elmúlt évben két kiadvány is felújította Tinódi Sebestyénnek, régi magyar irodalmunk jeles epikus költőjének emlékét. E két — nagyközönségnek szánt — kiadványban nemcsak értékes tanulmányok méltatták jelentőségét, de bőséges szemelvényekben megszólaltatták a költőt is azzal a céllal, hogy mennél közvetlenebbül megismertessék az olvasót Tinódi gazdag életművével.

A Tinódi-Emlékkönyv¹ bevezető írásai

¹ Megjelenését — mint az előszó jelzi — a Vas megyei és a Sárovari Községi Tanács több tagja segítette elő, a kötet pedig a Szombathelyi Nyomdaipari Vállalatnál készült — mintaszerű kivitelben.

eredetileg előadasként hangzottak el Sárovarott, az 1956-os januári ünnepségeken. Ez kitetszik témaválasztásukból is, mert egyes részletkérdések tárgyalása helyett inkább népszerű összegezést nyújtanak, semmint új eredményt.

A kötet megnyitó darabja Klaniczay Tibor Tinódi emlékezete c. tanulmánya. Az énekmondók történeti szerepének felvázolása után arra a megállapításra jut, hogy „voltaképpen mulattatók voltak”, de a XVI. századi korviszonyok hatására „mindjobban részt vállaltak a nemzet küzdelmeiből, s a maguk módján, tollukkal siettek karddal harcoló társaik segítségére.” Ebből a környezetből emeli aztán ki Tinódit mint a